

впливатимуть на просоціальний розвиток усієї молодіжної субкультури в майбутньому. Перспективами подальших розвідок є перевірка ефективності розробленої програми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Большаков В. Психотренинг, социодинамика, упражнения, игры / Владимир Большаков. — СПб. : Социально-психологический Центр, 1996. — 369 с.
2. Гольдштейн А. Тренинг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик ; пер. з англ. В. Хомика. — К. : Либідь, 2003. — 520 с.

Надійшла до редколегії 1.09.2009 р.

УДК 378.18 “3752”

Н. В. РУДЕНКО

ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН СТУДЕНТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇХ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглядається проблема формування міжособистісних взаємин студентів у процесі адаптації до навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах. Розкривається вплив адаптаційних процесів на становлення міжособистісних взаємин майбутніх інженерів.

Ключові слова: міжособистісні взаємини, адаптаційні процеси, студенти, навчально-виховний процес.

Рассматривается проблема формирования межличностных взаимоотношений студентов в процессе адаптации к учебно-воспитательному процессу в высших технических учебных заведениях. Раскрывается влияние адаптационных процессов на создание межличностных взаимоотношений будущих инженеров.

Ключевые слова: межличностные взаимоотношения, адаптационные процессы, студенты, учебно-воспитательный процесс.

The problem of forming students interpersonal relationships in the adaptation process to the educational activity in the technical institution of higher education has been studied. The influence of the adaptation process on the forming interpersonal relationships of future engineers has been revealed.

Key words: interpersonal relationships, adaptation process, students, educational activity.

Студентські роки для сучасного студента є найцікавішими, найзахопливішими, найбезтурботнішими й водночас своєрідно нелегкими. Адаптація студентів до навчального середовища вищого закладу — це багатогранний процес, що містить педагогічні (виховання і самовиховання) й соціальні (соціальні інститути) впливи, які позначаються на поглядах і поведінці студентів. Вони взаємопов'язані і в сукупності чинять як безпосередній, так і опосередкований вплив на особистість студента. Як і в будь-якому іншому колективі, у студентській групі взаємодіють індивіди зі своїми особистісними якостями, інтересами, з різним статусом, що зумовлює їхню поведінку і впливи на інших осіб. Кожен з них намагається посісти активну позицію, захистити свої права, реалізувати можливості, утвердити амбіції. Ця складна мозаїка інтересів, прагнень, дій і утворює соціально-психологічний клімат у колективі, формує міжособистісні взаємини між студентами.

Метою статті є аналіз проблеми формування міжособистісних взаємин студентів у процесі адаптації до навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах.

Студентська академічна група — найменше за чисельністю формальне об'єднання студентів, необхідне для здійснення навчально-виховної діяльності, у процесі якої студенти постійно спілкуються між собою. Дослідники (А. Лутошкін, А. Уманський) виділяють такі підструктури в її загальній структурі:

- офіційні ділові зв'язки студентів, що визначаються системою доручень;
- неофіційні ділові зв'язки у випадках, коли відсутні офіційні повноваження, проте, деякі студенти фактично виконують роль лідерів;
- емоційні підструктури, основу яких складають психологічні категорії симпатії, антипатії, байдужості [2].

Виховання особистості в колективі є втіленням закономірностей розвитку суспільства, адже в колективних взаєминах створюються умови для її соціально-психологічного розвитку. Студентську академічну групу як колектив характеризують єдність цілей, певний рівень міжособистісного спілкування, згуртованість, внутрішня дисципліна, специфічні норми співжиття. Колектив — не застигла структура, він постійно розвивається, проходячи певні стадії. А. С. Макаренко довів, що формування первинних колективів детермінується певними закономірностями. Він виділив чотири етапи розвитку колективу [4].

1. Етап вимог вихователя до членів колективу.
2. Етап, коли вимоги до колективу висуває колектив.
3. Етап, коли колектив висуває вимоги до окремої особистості.
4. Етап, коли кожний член групи висуває до себе певні вимоги громадської поведінки, а виконання моральних норм стає його особистою потребою, тобто коли процес виховання переростає в процес самовиховання.

Студентська група є соціальною ланкою, яка виконує такі функції:

- організаторську (об'єднання особистостей для виконання певних завдань);
- виховну (створення оптимальних умов для всебічного виховання, психічного й соціального розвитку особистості);

- стимулюючу (формування морально-ціннісних стимулів діяльності особистості, регулює поведінку членів колективу, впливає на формування в особистості цілеспрямованості, волі, гуманності, працьовитості, совісності, чесності, гідності тощо).

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі, а отже, розвиток особистості студента в студентському колективі, на різних курсах має певні особливості.

На першому курсі відбувається адаптація колишнього абітурієнта до студентських форм колективного життя. Поведінка студентів характеризується високим ступенем конформізму (пасивне, пристосовницьке прийняття наявних порядків, правил, норм поведінки). У першокурсників відсутній диференційований підхід до власних ролей. Другий курс є періодом найнапруженішої навчальної діяльності студентів. Студенти отримують загальну підготовку, формуються їхні широкі запити і потреби. Процес адаптації до середовища здебільшого завершений. Особливостями організації навчання на третьому курсі є вивчення дисциплін спеціалізації. На четвертому курсі їхній поведінці властивий інтенсивний пошук раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки; відбувається переоцінка цінностей.

Зважаючи на це, виховну роботу в студентській групі необхідно розбити на етапи, головними завданнями яких є.

1. Адаптаційний період:

- формування пристосувальних механізмів у студентів-першокурсників;
- активізація психічних процесів як відповідної реакції організму на нові умови;
- вивчення рівня пристосувальних механізмів у студентів, пов'язаних з особливостями їх характеру;
- створення умов для сприйняття студентом соціальної ролі;
- зв'язок з батьками.

2. Закріплення навичок саморегуляції студента в процесі адаптаційного періоду:

- надання допомоги в організації режиму студента;
- співбесіда з метою виявлення побутових умов;
- активізація студентського самоврядування.

3. Період стійкої адаптації:

- стабілізація успішності, високий рівень самостійності, активна участь у науково-дослідницькій та громадській роботі;
- самоорганізація вільного часу, дозволяя;
- закріплення знань, умінь і навичок студента самовиховної спрямованості.

4. Післяадаптаційний період:

- навчально-пізнавальна діяльність, у процесі якої здійснюються розвиток свідомості студента, формування вмінь і навичок самоосвітньої діяльності, прагнення до інтелектуального самовдосконалення;
- забезпечення узгодженості в роботі викладацького, студентського та батьківського колективів.

Виокремлюють декілька видів адаптації: до навчальної діяльності та нового соціального середовища. Адаптація до навчальної діяльності пов'язана зі зміною форм і методів навчання, ускладнення змісту навчальних дисциплін та ін.

Залежно від ставлення студентів до професійного навчання і громадської роботи, за їх соціальною активністю та позанавчальними інтересами можна виокремити такі групи студентів [5].

1 тип. Студенти, яким притаманний комплексний підхід до мети та завдань професійного навчання. Вони мають широкі пізнавальні інтереси, допитливі, ініціативні, успішно навчаються з усіх дисциплін. Багато читають додаткової літератури, самі активно шукають нові аргументи, додаткові обґрунтування, порівнюють інформацію й аналізують її, зацікавлено обмінюються думками з одногрупниками, перевіряють достовірність своїх знань. Студенти такого типу мають орієнтацію на широку соціалізацію, на різносторонню професійну підготовку. Вони беруть активну участь у роботі наукових гуртків або навіть проводять наукові дослідження разом з викладачем.

2 тип. Студенти, які чітко орієнтуються на вузьку спеціалізацію. Хоча пізнавальна діяльність студента й виходить за межі навчальної програми. Для цієї групи студентів притаманне цілеспрямоване, вибіркове здобуття лише тих знань, набуття тих умінь і навичок, які необхідні (на їх думку) для майбутньої професійної діяльності. Ці студенти добре й відмінно навчаються з дисциплін, пов'язаних з їхньою спеціальністю, не виявляючи при цьому належного інтересу до суміжних наук і дисциплін. Система духовних запитів студента звужена професійними інтересами.

3 тип. Цю групу складають студенти «лідарі» та «нероби». До вищої школи вони прийшли за вимогою батьків, «за компанію» з товаришем або щоб не йти працювати чи служити в армії. Сфера їх інтересів міститься за межами навчально-професійної діяльності. До навчання студенти ставляться байдуже, постійно пропускають заняття, мають «хвости». Якщо їм допомагають товариші (батьки або викладачі), то вони отримують диплом.

Успішна адаптація в студентській групі є необхідною умовою продуктивної соціальної активності, професійного самовизначення особистості, розвитку індивідуальності. Для адаптації в новому соціальному середовищі важливо вміти швидко знаходити своє місце в спільній діяльності, свою роль у новому колективі, визначити зразки поведінки й мислення, що визначатимуть систему цінностей і норм формування нового колективу.

З прийняттям студентом нової соціальної позиції й опануванням нової соціальної ролі «студента» і «майбутнього фахівця» пов'язана особистісно-психологічна адаптація. Наявність у «Я-концепції» студента конструктивів, які вказують на його професійно-рольову ідентифікацію («Я — студент», «Я — майбутній фахівець» тощо), позитивно позначається на процесі його професійного становлення. Це дає відносно жорсткий стрижень і орієнтує студента, викликає необхідність підтвердити уявлення про власне «Я» («Якщо я гарний студент, то треба підтвердити цей «Образ — Я». Я мушу діяти так, як має діяти в моєму уявленні фахівець»). Наявність професійно-

рольової настанови в поєднанні з соціальною і пізнавальною активністю студента може свідчити про його професійну спрямованість.

Однією з форм соціальної адаптації є дезадаптація. Дезадаптація характеризується недиференційованістю мети та видів діяльності людини, обмеженням кола його спілкування, неприйняттям норм і цінностей нового соціального середовища, а в окремих випадках і протидією їм. Під час пасивної адаптації індивід приймає норми та цінності за принципом «я — як усі», але не прагне щось змінити, навіть якщо це йому під силу. Пасивна адаптація проявляється в наявності простих цілей і нескладних видів діяльності, але коло спілкування і вирішення проблем ширше, порівняно з рівнем дезадаптації.

Активна адаптація, перш за все, сприяє успішній соціалізації загалом. Індивід не лише сприймає норми та цінності нового соціального середовища, а й будує свою діяльність, стосунки з людьми на їхній основі. При цьому в такої людини часто формуються нові різноманітні цілі, одна з яких — повна особистісна реалізація в новому соціальному середовищі. Коло спілкування та інтересів у людини з активною адаптацією широке. Зрештою цей рівень адаптації сприяє гармонії в стосунках з людьми, собою, зі світом.

Залежно від швидкості адаптації та її результатів, розрізняють такі типи адаптації студента:

1 тип — студент, котрий легко адаптується до нових умов, швидко виробляє стратегію своєї поведінки, легко входить у колектив; поведінка емоційно стійка, неконфліктна.

2 тип — студент, адаптація якого цілком залежить від середовища й соціального оточення. Трапляються ускладнення і в організації своєї роботи, режими праці, спілкуванні. Важливими є допомога, зовнішній контроль і підтримка.

3 тип — студент, який складно адаптується через свої індивідуальні особливості. Поведінка його деструктивна, конфліктна, емоційно нестійка, з неадекватною реакцією на вимоги й умови навчання. У період адаптації студент переживає деструктивний стан.

Для деструктивного стану студента в період адаптації характерним є: неспроможність переживати самотність, занижена самоповага та самооцінка, соціальна тривожність, невпевненість у спілкуванні, сором'язливість, очікування осуду оточуючих, недовіра до людей, труднощі у виборі партнера, товариша, пасивність і невизначеність, що знижує власну ініціативність у навчанні та спілкуванні, нереалістичні очікування, орієнтація на посилені вимоги до себе («мене не розуміють...», «до мене ставляться несправедливо...»).

Складність управління виховним процесом у вищих навчальних закладах полягає в тому, що виховання в колективі може бути як позитивним, так і негативним. Це безпосередньо залежить від впливу конкретної соціальної ситуації.

Подоланню труднощів адаптаційного періоду сприяє спеціально організована виховна робота вищого навчального закладу, в процесі якої

формується колектив, особистісні навички та вміння спілкуватися, взаємодіяти з іншими, налагоджувати стосунки зі студентами, викладачами тощо. У цей період вирішальне значення мають підтримка, допомога, увага куратора та викладачів.

Критеріями ефективності управління системою виховної роботи на рівні куратора студентської групи можуть бути:

- рівень вихованості майбутніх фахівців;
- активність, згуртованість групи, суспільно корисна діяльність групи;
- стабільний режим роботи академічної групи, відсутність серйозних випадків порушень трудової та навчальної дисципліни студентами;
- позитивна мотивація навчально-виховної діяльності студентів, що виявляється в навчально-пізнавальній, науково-дослідницькій та інших видах діяльності;
- мікроклімат у групі, що сприяє самореалізації особистості кожного студента;
- діяльність студентського самоврядування в групі;
- участь групи в загальноуніверситетських заходах;
- сприятливі умови проходження адаптаційного періоду студентами I курсу;
- набуття студентами досвіду соціальної поведінки.

Для виміру цих критеріїв можна скористатися різними методиками.

- Для адаптації студентів I курсу:
  - анкета вивчення процесу адаптації першокурсників;
  - тест «Ваші здібності»;
- розвитку і спрямованості особистості:
  - методика Смекала-Кучера;
  - тест «Сприйняття індивідом групи»;
- набуття студентами досвіду соціальної поведінки:
  - методика оцінки способів реагування в конфлікті (К. Н. Томас);
  - тест оцінки комунікативних умінь;
  - оцінка рівня товариствості (тест В. Ф. Ряховського);
- діяльності студентського самоврядування в групі:
  - вивчення самооцінки особистості;
  - методика виявлення комунікативних і організаторських здібностей;
- мікроклімату в групі:
  - діагностика соціально-психологічного клімату студентського колективу (карта-схема Л. Н. Лутошкіна);
  - тест А. Ассінгера (оцінка агресивності в стосунках);
- позитивної мотивації навчально-виховної діяльності студентів:
  - визначення ступеня мотивації до успіху (методика Дж. Роттера);
- активності, згуртованості групи, суспільно-корисна діяльність групи:
  - визначення індексу згуртованості колективу Сішора;

Висновки. Отже, постійне вивчення рівнів сформованості взаємин кожного студента та колективу академічної групи, етапів успішної соціально-психологічної адаптації особистості в колективі, навчальному середовищі надає змогу ефективно побудувати навчально-виховний процес у вищому

навчальному закладі з урахуванням тих змін, яких зазнають студентський колектив загалом і кожен його член зокрема, коригувати зміст і методику цього процесу. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення тендерного аспекту формування міжособистісних взаємин студентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. *Виховання особистості* / І. Д. Бех. — К., 2003. — У 2-х кн. — 341 с.
2. Волкова Н. П. *Професійно-педагогічна комунікація* / Н. П. Волкова. — К., 2006. — 255 с.
3. *Діагностика рівня готовності викладачів до виховної роботи зі студентською молоддю : метод. рекомендації* / уклад. А. В. Мороз. — К., 2005. — 90 с.
4. Макаренко А. С. *Методика організації виховного процесу* / А. С. Макаренко // *Вибрані твори: В 7-и т.* — К., 1954. — Т. 5.
5. Подоляк А. Г. *Психологія вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів* / А. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. — К., 2006. — 320 с.
6. Фіцула М. М. *Педагогіка вищої школи : навч. посіб.* / М. М. Фіцула. — К., 2006. — 351 с.

Надійшла до редколегії 22.09.2009 р.

УДК 37.013.42

О. С. ЗУБОВА

ВЗАЄМОВПЛИВ ПОКОЛІНЬ У РОДИНІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Аналізуються особливості поняття «покоління» та охарактеризовано спілкування молодших і старших поколінь у процесі соціального виховання дітей у родині.

Ключові слова: покоління, вік, соціальне виховання.

Анализируются особенности понятия «поколение» и охарактеризовано общение младших и старших поколений в процессе социального воспитания детей в семье.

Ключевые слова: поколение, возраст, социальное воспитание.

Analyzed of the notion «generation» and the characteristics of the communication between younger and older generations in the process of social education of children in the family.

Key words: generation, age, social education.

Проблема батьків і дітей завжди була актуальною в суспільному житті. Але лише нині науковці починають звертати увагу на те, чому так відрізняються способи поведінки та життєві принципи молодших і старших поколінь. У країнах пострадянського простору донедавна було нормою безконфліктне відтворення молоддю стереотипів життя попередніх поколінь.